

DURUM TESPİT RAPORU

GÖÇ VE DEPREM

HAZIRLAYANLAR

Deniz Sert

Didem Danış

Eda Sevinin

20
23

Durum Tespit Raporu

Göç ve Deprem

Hazırlayanlar

Deniz Sert

Didem Danış

Eda Sevinin

Göç Araştırmaları Derneği (GAR)

Abbasoğa Mahallesi, Üzengi Sok. No: 13 34022, Beşiktaş / İstanbul

<https://www.gocarastirmalariderneği.org/tr/>

gar@gocarastirmalariderneği.org

https://twitter.com/GAR_Dernek

<https://www.facebook.com/gar.dernek>

Mart, 2023

© Tüm hakları saklıdır. İzin almaksızın çoğaltılabılır. Referans vermeden kullanılamaz.

Bu proje Friedrich Ebert Stiftung Derneğinin desteği ile gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada belirtilen görüşler, bütünüyle yazarlara aittir.

Göç Araştırmaları Derneği (GAR) ve Friedrich Ebert Stiftung (FES) Derneğinin görüşlerini yansıtmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

1

Giriş

Metodolojik Notlar

4

Deprem Sonrası Genel Tablo

Koordinasyonsuzluk, merkezîyetçi kontrol ve ayrımcılık
Deprem Sonrası Yerinden Edilme, Göç, Barınma
ve Geçim Kaynakları
Deprem sonrası barınma: Geçici, eşitsiz ve dengesiz
çözümler

12

Deprem Bölgesinde Göçmen ve Mülteciler

Yol İzin Belgeleri, İkincil Göç ve Belirsizlik
Geri dönüşler ve güvensizlik
Bölgede Kalanlar, Dışlanma ve Ayrımcılık
Dayanışma Pratikleri

20

Politika Önerileri

Giriş

Bu rapor, Göç Araştırmaları Derneği (GAR) tarafından, yaşadığımız büyük deprem felaketi sonrasında çoğu zaman görmezden gelinen ya da ayrımcı söylem ve pratiklere maruz kalan mülteci ve göçmenlerin durumunu tespit etmek üzere hazırlandı.

GAR olarak depremin ilk gününden bu yana afet bölgesindeki kişileri ve kurumları arayarak, mültecilere yönelik nefret söylemi ve dayanışma içeriklerini arşivleyerek ve göç alanında çalışan çeşitli sivil toplum kurumlarıyla koordineli hareket ederek sürece dahil olmaya gayret ediyoruz. Depremin ilk haftasında edindiğimiz bilgilerden yola çıkarak 11 Şubat 2023 tarihinde "Depremde Göçmen ve Mültecilere Dair Durum Tespiti" başlıklı bir yazı kaleme aldık ve kamuoyuyla paylaştık. İlk durum tespiti raporunda göçmen ve mültecilerin karşı karşıya kaldığı iki ana sorunun nefret söylemi ve düşmanlaştırma ile barınma olduğunu belirtmiştik. Her iki sorunun da deprem bölgesinde ve deprem sonrası göç ettikleri yerlerde mekânsal ayrışma ve dışlanmaya yol açabileceğine dikkat çekmiş; bu nedenle

ilerleyen dönemlerde daha ayrıntılı bir izleme ve sistematik raporlamanın yapılması gerektiğini ifade etmiştik.

Bu ihtiyaçtan hareketle, 23-27 Şubat tarihleri arasında, Kahramanmaraş'tan başlayarak Mersin'e uzanan bölgede beş günlük bir izleme faaliyeti gerçekleştirdik. Saha ziyaretinin ilk amacı bölgedeki göçmen ve mültecilerin yaşadığı sorunların yanı sıra kurabildikleri dayanışma ağlarını yerinde görebilmektir. İkinci amacımız ise afet bölgesinde göçmen ve mültecilerle çalışan çeşitli sivil toplum ve insani yardım örgütleriyle görüşmeler yaparak, alanda faal çalışan aktörleri tespit etmek, yaşadıkları sorunları ve üretmeye çalıştıkları çözümleri anlayabilmektir.

Bu raporun amacı da izleme sırasında edindiğimiz bilgilerden yola çıkarak depremden etkilenmiş mülteci ve göçmenlerin yaşadıkları sorunları ve bu sorunlar karşısında geliştirdikleri çözümleri sistematik bir şekilde sunmak. Ayrıca, uzun süreceği belli olan afet müdahalesi sürecinde, göç ve iltica alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin, ilgili kamu kurumlarının ve

[1] Göç İdaresi Başkanlığı. "Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin illere göre Dağılımı". (Son güncelleme 2 Şubat 2023). Şu adresten ulaşılabilir: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.

sivil dayanışma ağlarının göçmen ve mülteciler için daha kapsayıcı afet müdahale süreçlerini geliştirebilmek için neler yapabileceğini tartışmak.

Deprem etkilerinin en ciddi biçimde hissedildiği iller, aynı zamanda mülteci ve göçmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı şehirler. resmî rakamlara göre, bölgede Geçici Koruma Statüsüyle (GKS) bulunan Suriyelilerin nüfusu 1.738.035.[1] Bu rakam Türkiye’de yaşayan GKS sahibi Suriyelilerin %49,64’üne tekabül ediyor. Yani Türkiye’de GKS ile kayıtlı Suriyelilerin neredeyse yarısı depremden doğrudan etkilenmiş durumda. Ancak depremin ilk gününden itibaren baroların ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin yazdıkları raporlar ve bu araştırma kapsamında yaptığımız görüşmeler acil yardımların ulaştırılmasında, Suriyeli nüfusun görünmezleştiğini ve ciddi ayrımcılıklara maruz kaldığını gösteriyor. Söz konusu Suriyeliler olduğunda, acil insani yardımın ayırım gözetmeme ve tarafsızlık ilkelerine riayet edilmediği görülüyor.[2] Raporun ilerleyen bölümlerinde ayrıntılarıyla

tartışacağımız bu ayrımcı tavrın, yalnızca AFAD ve Kızılay gibi resmî kurumlar tarafından değil, mülki idare ve yerel yönetimler tarafından da yeniden üretildiğini gözlemledik.

Bu raporda, ilk olarak metodolojik konulara kısaca değineceğiz. Ardından önce depremin yarattığı genel sorunları, sonraki bölümde ise “deprem sonrasında yerinden edilme, göç ve barınma” konusunu tartışacağız. Deprem sonrası göç, sadece göçmen ve mültecileri değil, depremi yaşamış milyonlarca kişiyi etkileyen bir olgu olduğu için, deprem sonrası genel bağlamı anlamak için kritik öneme sahip olduğuna inanıyoruz. Raporun ikinci bölümünde, göçmen ve mültecilerin karşı karşıya kaldığı özgül sorunları ele alacağız. Göçmen ve mültecilerin de depremde olduğu ve diğer pek çok kişiyle benzer sorunlar yaşadığı bir gerçek. Ancak gerek yasal statüleri gerekse de toplumsal alandaki damgalanma ve dışlanmaya maruz kalmaları sebebiyle, birden çok kez yerinden edilmek, yardımlarda ayrımcılığa maruz kalmak gibi farklı sorunlarla da boğuşmak durumunda kalıyorlar. Son bölümde ise, devam eden belirsizlikleri ve politika önerilerimizi paylaşacağız.

Metodolojik Notlar

23-27 Şubat tarihleri arasında gerçekleşen beş günlük saha çalışması sırasında beş il merkezinin yanı sıra (Kahramanmaraş, Gaziantep, Hatay, Adana ve Mersin[3]), sekiz ilçeye (Göksun, Pazarcık, Nurdağı, İslahiye, Defne, Antakya, Samandağ ve Kırıkhan) gitme fırsatı bulduk. Düzenli olmasını planladığımız bu izleme ziyaretlerinin ilkinde bazı metodolojik sorunlarla karşılaştık. Raporun güvenilirliği açısından bu sorunları ve nasıl üstesinden gelmeye çalıştığımızı paylaşmanın önemli olduğunu düşünüyoruz.

[2] Mülteci-Der. 13 Şubat 2023. “Basın Açıklaması: Afette Depremzede Mültecilere Yönelik Tutumlar Endişe Verici!”.

[3] İl ve ilçeleri öncesinde yaptığımız ön görüşmelere göre belirledik. Mersin afet bölgesi kapsamına dahil edilmedi. Ancak Mersin’in deprem bölgesinden çıkan kişiler için yakın ve güvenli bir şehir olması sebebiyle, aralarında göçmen ve mültecilerin de bulunduğu yüz binlerce kişinin Mersin’e ulaştığı haberini aldık. Bu araştırmanın kapsamı dışında kalıyor olsa da, yine benzer şekilde iç göç alan kentlerin de deprem sonrası durumu değerlendirirken dikkate alınması gerektiğine inanıyoruz.

İlk olarak bu kadar kısıtlı bir sürede, bölgenin ancak belli yerlerini ziyaret edebildik. Dolayısıyla bu raporun genelleme yapma ve tüm bölgeyi kapsama gibi bir amacının olmadığını belirtmeliyiz. Bunun yerine, ziyaret edebildiğimiz yerlerde öğrendiklerimizi, gözlemlerimizi ve izlenimlerimizi mümkün olduğunca sistematik bir şekilde bir araya getirmeye gayret ettik. Bunun dışında, deprem bölgesindeki gönüllülerin, STÖ çalışanlarının ve gazetecilerin, bilgi edinme konusunda bahsettiği iki temel olguyla biz de karşılaştık: afet bölgesinde doğru ve teyitli bilgiye ulaşmanın zorluğu ve dolaşımda olan bilgilerin çok kısa sürede değişiyor olması; kısacası bilgi üretimiyle ilgili çabaların ciddi bir belirsizlikle karşı karşıya kalması. Bu durumun farkında olarak, edindiğimiz bilgileri başka sivil toplum örgütlerinin raporları, medya ve deprem bölgesindeki başka bağlantılarımız üzerinden çaprazlayarak doğrulamaya çalıştık. Ayrıca, deprem bölgesindeki durumu gözeterek, görüşmelerimizi kayıt altına almadık; görüşmelerin hemen ardından saha gözlem notları olarak kayda geçirdik. Bu nedenle, rapor boyunca direkt alıntılara değil gözlem ve değerlendirmelere yer vermeyi uygun bulduk.

Deprem Sonrası Genel Tablo

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli iki büyük deprem gerçekleşti. 20 Şubat 2023 tarihinde ise Hatay merkezli iki yıkıcı deprem daha meydana geldi. Bölgedeki pek çok ülkede hissedilen sarsıntılar, dünya kamuoyunda Türkiye-Suriye depremi olarak kayıtlara geçti. Türkiye’de depremin etkisi en çok Kahramanmaraş, Hatay, Diyarbakır, Adıyaman, Şanlıurfa, Malatya, Osmaniye, Kilis, Adana üzerinde hissedilirken Kuzey ve Doğu Suriye’de ise Halep, İdlib, Azez, Afrin ve Hama bölgelerinde büyük bir yıkım yaşandı. 8 Mart 2023 tarihi itibarıyla yapılan resmî açıklamalara göre, 7.259’u Suriye’de[4], 47.932’si Türkiye’de[5] olmak üzere, toplamda en az 55.000 kişi depremlerde hayatını kaybetti. Binlerce kişinin ise kayıp olduğu bildiriliyor.[6]

Afetten etkilenen illerde, 14.013.196’sı[7] Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, 1.738.035’i[8] geçici koruma statüsünde olmak üzere toplam 15.784.390 kişinin yaşadığı bildirildi. Ayrıca, bölgenin demografisinin çok dilli, çok dinli, çok mezhepli ve çok etnisiteli olduğunu belirtmek gerekiyor. Gözlemlerimiz ve yaptığımız görüşmeler nüfustaki bu çeşitliliğin afet sonrasında daha belirginleşmiş ve daha çok dillendirilen bir olguya dönüştüğünü gösteriyor. Özellikle arama kurtarma ve acil yardımların eşitsiz ve dengesiz dağılması sonrasında, bölgede görüştüğümüz kişiler, özellikle farklı dil, din, mezhep ve etnisiteye mensup kişilerin ayrımcılığa uğradığı ve yardımlardan kasıtlı şekilde mahrum bırakıldığı yönündeki düşüncelerini bizimle paylaştı.

[4] International Medical Corps. 8 Mart 2023. “Syria/Turkey Earthquakes Situation Report#7”. Şu adresten erişilebilir: <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/syriaturkey-earthquakes-situation-report-7-march-8-2023>

[5] 10 Mart 2023 tarihinde TRT Haber tarafından verilen resmî rakamlarda Türkiye’de can kaybının 47.932 olduğu belirtildi. Rakamların artması bekleniyor. TRT Haber. 10 Mart 2023. “Asrın felaketi’nde can kaybı 47 bin 932 oldu”. Şu adresten erişilebilir: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/asrin-felaketinde-can-kaybi-47-bin-932-oldu-752123.html>. Suriye için an itibarıyla resmî bir güncelleme bulunmuyor.

[6] Uluslararası Af Örgütü. 23 Şubat 2023. “Türkiye/Suriye Şubat Depremleri Hakkında İnsan Hakları Odaklı Bir Değerlendirme”. Şu adresten erişilebilir: <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiyesuriye-6-subat-depremleri-hakkinda-insan-haklari-odakli-bir-degerlendirme>

[7] TÜİK Nüfusa Dayalı Kayıt Sistemi 2022. Şu adresten erişilebilir: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuculari-2022-49685> Ayrıca bkz. Sağiroğlu, A. Z., Ünsal, R., Özenci, F. (2023). Deprem Sonrası Göç ve İnsan Hareketlilikleri Durum Değerlendirme Raporu. AYBÜ-GPM Rapor Serisi-15. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (AYBÜ-GPM).

[8] Göç İdaresi Başkanlığı. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı. 2 Mart 2023. Şu adresten erişilebilir: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

Koordinasyonsuzluk, merkeziyetçi kontrol ve ayrımcılık

Milyonlarca insanın yerinden edildiği ve Birleşmiş Milletler tahminlerine göre yaklaşık 1,5 milyon insanın evsiz kaldığı depremlerin daha ilk gününden itibaren başta arama-kurtarma çalışmaları olmak üzere depremden sağ kalmış kişilerin yaşamsal ihtiyaçlarına erişimini engelleyen pek çok sorunla karşılaşıldı.[9] Hastaneler, valilikler, belediyeler gibi koordinasyonda merkezi önemi olan pek çok kamu kurumunun ağır hasar almış olması koordinasyon süreçlerini zorlaştırdı. Kamuoyunda “koordinasyonsuzluk problemi” olarak adlandırılan bu durum, depremin birinci ayı geride kalmışken bile özellikle barınma, temiz suya erişim ve hijyen koşullarının sağlanması gibi konularda devam ediyor. Ayrıca, acil yardımların bölgeye ulaştırılmasında ve eşit, dengeli ve ayırım gözetmeksizin dağıtılmasında yaşanan diğer problemlerle birleştiğinde deprem bölgesinde “insani kriz”in devam ettiği söylenebilir.

Koordinasyonsuzluğun genel bir sorun olduğunu; sadece merkezi hükümetin ve mülki idarelerin değil, bölgedeki yerel yönetimler ve uluslararası kuruluşların da benzer problemlerle karşılaştığının altını çizmek gerekir. Koordinasyon sorunlarının kaynağını üç açıdan değerlendirebiliriz: En önemli ve ilk kısmı merkeziyetçi yönetim anlayışının engellemelerinden ya da plansızlığından kaynaklanıyor. İkinci olarak, uluslararası kurumlar bölgedeki çalışmaları planlama konusunda ve Türkiye’de çalışma izinlerinin mekânsal kısıtlılığı sebebiyle koordinasyon çalışmalarında yeterince etkin hareket edemiyorlar. Son olarak ise, il ve ilçelerdeki yıkımın büyüklüğünün yanı sıra, bölgedeki yerel yönetimlerin büyük çoğunluğu yıkımdan çok etkilendikleri için koordinasyon çalışmalarına katılamamış durumda.

Bütün bu sorunlara rağmen, afet müdahalesine yönelik merkezileştirici politikalar nedeniyle sivil dayanışma için çabalayan kişi ve kurumların çalışmalarının engellenmesi deprem sonrası önemli bir gündem olarak sıkça tartışıldı.[10] Bunlara ek olarak, 7 Şubat 2023 tarihinde 6785 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye, Kilis, Malatya ve Şanlıurfa illerinde “afet nedeniyle” üç ay süreliğine Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edildi; karar 9 Şubat 2023 tarihinde TBMM’de onaylandı. “Afetle mücadelede kamu gücü ve olanaklarının en etkin ve hızlı şekilde kullanılabilmesi” için ilan edilen OHAL, pek çok kurum tarafından eleştirildi.[11] Görüştüğümüz kişi ve kurumlar da OHAL ilanının amacının tam olarak kestirilemediğini belirttikten sonra, devletin gerek dayanışmanın örgütlenmesi gerekse de doğru bilgiye erişim konusunda “gri alan” yarattığını ve deprem bölgesindeki çeşitli devlet dışı çalışmaların bu yolla belirsizlikte bırakıldığını ifade ettiler.

Yine de sivil toplum örgütleri, siyasi partiler, belediyeler, meslek ve emek örgütleri ve gönüllülerin yer aldığı sivil oluşumlar ilk günden bugüne mevcut problemlere çözüm bulmak için çalışmaya devam ediyorlar.Örneğin, SES, KESK, TMMOB, Türk Eczacılar Birliği ve diğer meslek örgütleri kendi uzmanlıkları dahilinde acil koordinasyon ve destek birimleri kurarak, bölgede çalışmalarını sürdürüyorlar.

[10] TİHV’in 3 Mart 2023 tarihli raporuna göre, “Gelecek Partisi tarafından gönderilen 100 TIR’a, HDP tarafından toplanan 1500 çadıra, ve 2 kamyon yardım malzemesine, 30 konteynere, 120 jeneratöre el konuldu”. Daha detaylı bilgi için bkz. Türkiye İnsan Hakları Vakfı. 3 Mart 2023. “Antep, Maraş, Hatay ve Malatya Merkezli Depremler Sonrasında 6-27 Şubat 2023 tarihleri arasında yaşanan İnsan Hakları ihlalleri Raporu”.

[11] Bkz. A.g.e., s. 5.

İlk günlerde arama kurtarma ve acil yardımların dağıtılmasında, daha sonraki günlerde ise depolarda, çadır alanlarında, köylere ve dış mahallelere ulaşımda en fazla emek sarf eden gruplardan biri de gönüllü ağları oldu. İnsani yardım alanında çalışan STÖ'ler, ilk günlerde öncelikli olarak acil arama kurtarma olmak üzere, temel ihtiyaçların sağlanmasında aktif rol aldılar. İnsani yardım alanında çalışmayan sivil toplum örgütleri ise "çalıştıkları alandaki uzmanlıklarını bilgi üretimi ve yaygınlaştırma, izleme ve raporlama gibi yöntemleri kullanarak sahaya aktarıyorlar." [12] Ayrıca, yine pek çok örgüt hem bölgedeki hem de Türkiye çapında faaliyet gösteren çeşitli örgütleri bir araya getiren koordinasyon ağları kuruyorlar ve/veya bu ağlara katılıyorlar. [13] Bu sivil dayanışma ağlarının önemli bir bileşeni de afet bölgesinde faaliyet gösteren STÖ'lerin çalışanları ve deprem bölgesinde çalışmalara katılmış gönüllüler. Bu kişilerin de depremden doğrudan etkilendiklerini dikkate alarak, "desteklenmeleri, rehabilitasyon ve yeniden yapılanma sürecinde büyük önem taşıyor." [14]

Bu değerli çabalara rağmen, bölgede çalışan sivil toplum örgütleri ve gönüllüler, koordinasyonsuzluğun ve bu kadar büyük bir afet karşısında hazırlıksızlığın kendi çalışmalarını da etkilediğini belirtti. Devletin yanı sıra devlet dışı aktörlerin de acil durum aksiyon planlarının olmadığı ve acil afet müdahalesi bilgilerinin eksik olduğu ifade edildi. Ayrıca, görüşmeciler, devlet tarafından sürekli engellenmenin sivil dayanışma ve koordinasyon çalışmalarını sekteye uğrattığını söylediler. Geçtiğimiz bir aylık süreçte büyüyen ve hızla mobilize ve koordine olabilen sivil dayanışmanın bir biçimi de deprem sonrasında çığ gibi büyüyen nefret söylemi ve ayrımcılığa karşı durmak oldu. Depremden daha ilk gününden itibaren hem takip ettiğimiz haberler, hem sahadan edindiğimiz ve sıklıkla güncellediğimiz bilgiler göçmen ve mültecilerin arama-kurtarma çalışmaları ve acil yardımlara erişimde ayrımcılığa maruz kaldığını, bölgeye ulaştırılan yardım malzemelerine eşit şekilde erişemediklerini ve çeşitli damgalamalara, nefret söylemine ve -kimi durumlarda- şiddete ve işkenceye maruz kaldıklarını gösterdi. Gerek izleme raporlarıyla gerekse de basın açıklamaları ve sosyal medya kampanyalarıyla yürütülen karşı duruş, hali hazırda toplumsal yaşamda ayrımcılığa uğrayan göçmen ve mülteciler, LGBTİ+'lar, kadınlar, engelliler gibi çeşitli toplumsal grupların maruz kaldığı ayrımcılığı gözler önüne serdi ve herkese afet dayanışmasının bu grupları da kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini hatırlattı.

Deprem Sonrası Yerinden Edilme, Göç, Barınma ve Geçim Kaynakları

Ölüm ve yaralanmaların yanı sıra, deprem bölgelerinde milyonlarca insanın evlerini ve işyerlerini kaybettiği ve yerinden olduğu biliniyor. Birleşmiş Milletler tahminlerine göre yaklaşık 1,5 milyon kişi evsiz kaldı. [15] AYBÜ Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin verdiği bilgilere göre, depremin ilk haftasında 2,2 milyon kişi bölgeden ayrıldı, 1 Mart 2023 tarihinde ise bu sayı 3,3 milyona çıktı. [16] Bu rakamlar çarpıcı olsa da, ölüm, yaralanma ve göçle ilgili resmî makamlar tarafından bildirilen tüm rakamlara karşı kamuoyunda ciddi bir güvensizlik olduğunu da belirtmemiz gerekiyor.

[12] Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). 16 Şubat 2023. "Kahramanmaraş Depremleri ve Sivil Toplum: Gözlem Notları I".

[13] A.g.e.

[14] A.g.e.

[15] The United Nations Office at Geneva. 21 Şubat 2023. "1.5 million now homeless in Türkiye after quake disaster, warn UN development experts". Şu adresten erişilebilir: <https://www.ungeneva.org/en/news-media/news/2023/02/78128/15-million-now-homeless-turkiye-after-quake-disaster-warn-un>

[16] Sağiroğlu v.d. (2023).

28 Şubat 2023 tarihinde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığında yapılan açıklamaya göre, “depremlerden etkilenen illerdeki hasar tespit çalışmalarında 4 milyon 750 bin bağımsız bölümden oluşan 1 milyon 520 bin bina incelendi; 582 bin bağımsız bölüm ve 202 bin binanın acil yıkılacak, ağır hasarlı veya yıkık olduğu tespit edildi.”[17] Bu da iyimser tahminlere göre bile milyonlarca insanın evsiz kalması anlamına geliyor. Ayrıca, bazı insanlar depremin ardından yapılan hasar tespit çalışmaları sonrası “hasarsız” veya “az hasarlı” raporları verilen binalara geri dönmek istemediklerini ifade ediyorlar. Bu durum kısmen depremin yarattığı korkuyla, kısmen de resmî makamlar tarafından verilen hasar tespit raporlarına yönelik güvensizlikle açıklanabilir. Ayrıca, deprem sonrası az hasarlı raporu verilen binalara geri dönen kişilerin artçı depremlerin ve, daha da önemlisi, 20 Şubat’ta Hatay’da gerçekleşen 6.4 büyüklüğündeki depremin ardından yıkımla karşılaştıkları ve pek çok kişinin hayatını kaybettiği haberlerde sıkça yer buldu. Geri dönüşlerin, bina güçlendirmelerin veya yeniden inşa faaliyetlerinin bu türden bir güvensizlik ve belirsizlik ortamında sürdürülebilmesi mümkün görünmüyor.

İzleme çalışması sırasında ziyaret ettiğimiz kentlerin durumunu iki ayrı kategoride ele alabiliriz. İlk kategoride, görece az yıkım yaşamış yerler bulunuyor. Buralarda yıkım az olmasına rağmen, insanlar ya binaları hasarlı olduğu ya da yaşadıkları binaların güvenli olduğuna dair teminat alamadıkları için evlerinde kalmıyorlar. İkinci kategoride ise depremde yıkımın çok büyük olduğu yerler bulunuyor. Buralardan çıkabilen kişiler çoğunlukla depremin ilk haftasında bölgeyi terk etmişler. Ancak az sayıda kişi, enkazlarını ve yaşadıkları yerleri terk etmek istemedikleri için kalmaya devam ediyor. Yıkım farklı düzeylerde yaşanmış olsa da, deprem bölgesindeki hemen hemen bütün yerlerde “şehirlerin boşaldığını”, özellikle de meskûn mahallerin, adeta birer hayalet kente dönüşmüş olduğunu gözlemledik.

Her iki kategorideki kentlerde de muazzam bir demografik hareketlilik yaşandı. Bu hareketlilik birkaç şekilde gerçekleşti: Şehir dışına çıkma olanağı olanlar buldukları kentlerden ayrılarak barınma gereksinimlerini başka şehirlerde karşılama yoluna gittiler. Kişilerin ellerindeki kaynaklar ve toplumsal ağlar (akraba ve arkadaşlık ilişkileri, maddi kaynaklar, iş imkanları, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim vb.) bölgeden ayrılma biçimlerini şekillendiriyor. Yine bu kaynaklar, insanların yaşadıkları şehirlerin kırsalına mı, bölgeye yakın komşu kentlere mi, yoksa bölge dışındaki büyük şehirlere[18] mi gittiklerini belirliyor. Kişilerin gittikleri şehirlerde barınma, sağlık, eğitim gibi temel hizmetlere ve acil yardımlara erişim konusundaki deneyimleri ve karşılaştıkları sorunlar hakkında bilgi edinmek ise oldukça zor. Son iki yıldır neredeyse tüm kentleri etkileyen bir kira krizinin derinleşerek devam ettiği ve pandemi ve ekonomik kriz sonrasında geçim kaynaklarına erişim konusunda yaşanan zorluklar göz önüne alındığında, deprem bölgesinden göç eden kişilerin yerleştikleri yerlerde karşılaştıkları sorunların da sistematik bir şekilde izlenmesi ve raporlanması gerekiyor.

[17] Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. 28 Şubat 2023. “Bakan Kurum: ‘582 Bin Bağımsız Bölüm ve 202 Bin Binanın Acil Yıkılacak, Ağır Hasarlı veya Yıkık Olduğu Tespitini Yaptık’”. Şu adresten erişilebilir: <https://www.csb.gov.tr/bakan-kurum-582-bin-bagimsiz-bolum-ve-202-bin-binanin-acil-yikilacak-agir-hasarli-veya-yikik-oldugu-tespitini-yaptik-bakanlik-faaliyetleri-38458>

[18] 12 Mart 2023 tarihli habere göre, Ankara’ya 600.000, Antalya’ya 100.000 depremeden yerleştiği tahmin ediliyor. Erdoğan Süzer. 12 Mart 2023. “Deprem göçü çöpe yansıdı.” Sözcü. Şu adresten erişilebilir: <https://www.sozcu.com.tr/2023/ekonomi/deprem-gocu-cope-yansidi-7618050/>

Bir başka hareketlilik biçimi depremden etkilenen kişilerin kırsal alanlara yerleşmeleri oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 1 Mart 2023 tarihli açıklamasında 800.000 kişinin köylerine gittiği ifade ediliyor.[19] Bizim de görüşmelerimizden ve izlenimlerimizden edindiğimiz bilgiye göre, kentlerde yaşayan kişilerin bir kısmı depremin ardından kırsal bölgelere yerleşmeyi tercih etti. Örneğin, Gaziantep'teki ailelerin deprem sonrası kırsaldaki az katlı "bağ evlerine" taşındıkları, hatta bazı durumlarda akrabalarını ve yakınlarını da yanlarına alarak tek evde birden çok ailenin barındığı ifade edildi. Ancak kırsal alanda yerleşebilecekleri evleri veya yanlarına gidebilecekleri yakınları olmayan depremedelerin çoğunlukta olduğu not edilmeli.

Deprem sonrası barınma sorunlarına bulunan çözümler de sınıfsal. Bunun açık örneklerinden biri de, tek katlı bağ evleri veya yazlıklara sığınan üst gelir gruplarının yanında, sera çadırlarında kalmak zorunda kalan tarım işçileri. Hatay'da deprem öncesi tarım işçiliği yapan bir grup Suriyeli ailenin, sağlık ve hijyen koşulları açısından ortaya çıkan tüm zorluklara rağmen depremden sonra çalıştıkları seralardaki naylon çadırların altında kalmaya başladıklarını öğrendik. Tüm olumsuzluklara rağmen bazı Suriyeli ailelerin bu yolu tercih etmelerinin ardında barınma sorunlarını çözmek için başka yolları olmaması; geçim kaynaklarına yakın bir yerde kalmayı öncelemek zorunda olmaları; ve deprem sonrası artan ayrımcılık ve nefret söyleminden korunabilmek için "görünmezleşme" çabaları sayılabilir.

Afet kaynaklı zorunlu göçün ilk nedeninin barınma sorunu olduğu aşikar. Ancak, afetin aciliyeti içinde daha az tartışılan bir başka sorun da iş ve geçim kaynaklarının kaybıyla alakalı. Geçim kaynaklarına erişim ya da bu kaynaklardan mahrum kalma durumu insanların başka yerlere göç etme durumlarını etkiliyor. Bölgelerin onarım ve yeniden inşa sürecinde geçim kaynaklarının da yeniden kurulabilmesi için çaba sarf edilmesi; iş ve geçim kaynaklarından mahrum kalmış kişilerin bu süreçte etkin ve aktif özneler olarak katılması gerekiyor.

Depremden etkilenmiş şehirlerde, yerleşik nüfusun dışarı doğru hareketliliği aynı zamanda ciddi bir emek gücü kaybı anlamına geliyor. Örneğin Pazarcık'ta ağır hasar aldıktan sonra yeniden prefabrik olarak inşa edilen cemevini ziyaret ettiğimizde, koordinasyondaki kişiler cemevi inşaatı için çalışacak kimse bulamadıklarını aktardılar. Bu bakımdan, önümüzdeki dönemde onarım ve yeniden yapılandırma çalışmalarında bu şehirlerin başta inşaat işçileri olmak üzere geniş çapta bir ucuz emek göçü alacağını öngörüyoruz. Hem bölgeden ayrılmış kişilerin olası geri dönüşlerinin hem de bölgeye yönelmesi muhtemel emek göçünün insan hakları ve çalışma hakları gözetilerek şeffaflıkla planlanması gerekiyor.

Kırsala yerleşmek, barınma alanlarının güvenliği açısından iyi bir seçenek gibi görünse de köylerin de depremden doğrudan etkilendikleri akılda tutulmalı. Özellikle insani yardım kuruluşlarıyla ve gönüllülerle yaptığımız görüşmelerde, depremin ardından tedarik zinciri kırıldığı ve ulaşım zorlaştığı için köylere ulaşan gıda, yakacak, ilaç gibi hayati ihtiyaçların gidemediğini duyduk. Yine aynı şekilde, köylerde yaşam genelde daha az katlı evlerde sürdürüldüğü için ölüm oranlarının şehirlere kıyasla daha düşük olduğu düşünülse de, köylerdeki evlerin hasar tespit durumları da henüz tamamlanmamış görünüyor. Köylerde nüfusun evlerin dışında kalmayı tercih ettikleri, ancak oralara çadır ulaştırma konusunda da önemli sorunların yaşandığı not edilmeli.

[19] T.C. Cumhurbaşkanlığı. 1 Mart 2023. "Deprem bölgesini oradaki vatandaşlarımızla dayanışma için ayağa kaldıracamız." Şu adresten erişilebilir: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/144080/-deprem-bolgesini-oradaki-vatandaslarimizla-dayanisma-icinde-ayaga-kaldiracamaz>

Depremden etkilenen şehirlerde kalmaya devam eden kişilerinse barınma, hijyen, temiz suya erişim, psikososyal desteğe erişim sorunları tüm aciliyetiyle devam ediyor. Bütün bu sorunlara rağmen deprem bölgesinde kalmaya devam eden ya da kalmak zorunda kalan kişilerin “ya gidecek yerlerinin ve kaynaklarının olmadığı ya da enkazlarının başında cenazelerini veya değerli eşyalarını bekledikleri” belirtildi. Yine deprem bölgesinde özellikle yetişkin erkekler, ailedeki kadın, çocuk ve yaşlıları başka şehirlere –çoğunlukla akrabalarının yanına– götürüp çalışma, enkaz başında bekleme ya da enkaz altında kalmış değerli eşyaları koruma gibi sebeplerle deprem bölgesine geri dönmeyi tercih edebiliyorlar. Bu grup arasında, deprem bölgesindeki illere atama yoluyla yerleşmiş doktor, öğretmen gibi memurların bulunduğu da bize verilen bilgiler arasında.

Deprem sonrası barınma: Geçici, eşitsiz ve dengesiz çözümler

Depremi üçüncü haftasında gerçekleşen saha ziyaretimiz sırasında deprem sonrası barınma sorununun, en azından bizim ziyaret edebildiğimiz bölgelerde, eşitsiz ve dengesiz bir şekilde çözüldüğünü gözlemledik.

Sahadaki gözlemlerimiz ve yaptığımız medya ve rapor taramalarından gördüğümüz kadarıyla, depremden etkilenmiş şehirlerde kalmaya devam eden depremzedelerin yaşadığı barınma sorunlarına yönelik çözümlerde dört yöntem öne çıkıyor. Ancak, bu çözümlerin hemen hepsinin geçici ve sürdürülebilirlikten uzak olduğunu belirtmek gerek.

1) İlk grupta, AFAD’ın belirlediği alanlarda kurduğu ve koordine ettiği büyük çadır kentler var. Bunların bazıları merkeze uzak arazilerde, bazıları ise şehir içindeki parklarda ve yeşil alanlarda kurulmuş durumda. Bazı illerde stadyumlar ve fuar alanları gibi büyük ticari alanlar da çadır kent olarak yapılandırılmış. Elbette, bölgede durumun çok kısa sürede ve çok radikal biçimlerde değiştiği göz önünde bulundurulmalı, ancak yaptığımız görüşmelerden öğrendiğimiz kadarıyla, depremzedeler için bu türden merkezi çadır kentlere yerleşmek ilk tercih olmuyor.

Çadır kentlerin konumu, güvenlikten ve mahremiyetten yoksun olmaları, hijyen koşullarının tam anlamıyla sağlanamamış olması, farklı hava koşullarında ortaya çıkacak ihtiyaçlara cevap verecek durumda olmaması, altyapı sorunlarının devam etmesi, kadınların ve çocukların özgül ihtiyaçlarına göre tasarlanmamış olması gibi riskler sebebiyle bu alanlarda bile barınma sorunlarının devam ettiği öne sürülebilir.

2) Sayı olarak daha az olmakla birlikte, ikinci grupta, belediyelerin, HDP, TKP ve TİP gibi siyasi partilerin ve TMMOB ve KESK gibi meslek örgütlerinin kurduğu kriz koordinasyon merkezlerinin organize ettiği çadır kentler bulunuyor. Barınma gibi altyapı düzenlemesi, ciddi maddi kaynak ve koordinasyon gerektiren bir ihtiyacın karşılanmasında da sivil dayanışmanın önemli bir rol üstlendiğini ve depremden etkilenmiş kişilerin barınma dahil pek çok ihtiyacı için çok hızlı mobilize olabildiğini burada da görüyoruz. Bu çadır kentlere dair çok bilgiye erişemedik, ancak buraların zaman içinde AFAD koordinasyonuna geçeceği öngörülüyor.

3) Üçüncü grupta ise, çadır kentlerin dışında, evlerinin bahçelerinde, enkazlarının başında ya da hasarlı evlerinin yakınlarında kalmak isteyen kişi ve ailelere ait tekil çadırlar bulunuyor. Bu kişilerin çadıra ulaşmasında hala sorun yaşadıkları sıkça ifade edildi. Çadıra ulaşamayan kişiler bir yandan sosyal medya gibi araçları kullanarak taleplerini dillendirirken bir yandan da kendilerine geçici çözümler bulmaya çalışıyorlar. Araba sahibi kişilerin arabalarında kalmaya devam etmesi, bazı depremzedelerin komşularıyla ellerindeki uygun malzemeyi değerlendirerek çadır kurmaya çalışması ya da tek çadırdaki çok ailenin barınmaya çalışması ve 10-12 kişinin aynı alanda yaşamak zorunda kalması gibi çözümler bulunmuş görünüyor. Bu kategoride, Hatay gibi kentlerden gelen çadır talepleri depremin birinci ayında bile gündemdeki yerini koruyor.

4) Son grupta ise, kapsam olarak diğer uygulamalara nazaran daha dar olmasına rağmen, önemli olduğunu düşündüğümüz "kamp" çözümü bulunuyor. Depremden etkilenen şehirlerde, halk arasında "kamp" adıyla bilinen, ve giderek azalan sayıda da olsa bazı Suriyeli ailelerin yaşadığı Geçici Barınma Merkezleri (GBM) bulunmaktaydı. Yaptığımız görüşmelerde, bu kampların barınma, ısınma, duş, tuvalet, revir gibi altyapı ihtiyaçlarının hali hazırda karşılanan yerler olması sebebiyle, deprem sonrasında Türkiye vatandaşlarına da açıldığını öğrendik. Örneğin Kahramanmaraş'taki GBM'de, depremden önce 10.000 GKS sahibi Suriyeli yaşarken, depremden sonra buraya gelen Türkiye vatandaşlarıyla beraber kamp nüfusunun 16.500'e çıktığı ifade edildi. Göç İdaresi Başkanlığı'nın koordinasyonundaki kampta, temel hizmetlerin devam ettiği ve kamptaki konteynerlerin kentteki diğer barınma çözümlerine kıyasla daha iyi ve sürdürülebilir olduğu pek çok gönüllü tarafından dile getirildi. Türkiye vatandaşlarının, kalıcı bir barınma çözümü bulunana kadar orada kalmaları bekleniyor. Ancak, bu "karma kamp" çözümünün bir arada yaşama yol açmadığı da görülüyor. Türkiye vatandaşlarıyla Suriyelilerin kamp içinde mekânsal olarak ayrıştığı ve buna rağmen iki toplum arasında huzursuzlukların ve gerilimin sürdüğü ifade ediliyor. Ayrıca, resmî kaynaklarca teyit edilememekle birlikte, bölgedeki farklı şehirlerde bulunan bazı GBM'lerin, Türkiye vatandaşlarına barınma alanı açmak üzere boşaltıldığı ve buralardaki Suriyelilerin başka kamplara taşındığı ve/veya kamplardan çıkarıldığı da dile getirildi.

Bu dört yöntemin her biri barınma sorununa ancak geçici çözümler sunabiliyor. Barınmayla ilgili önemli sorunlardan biri de, çadır ve konteyner dağıtımının eşit ve dengeli yürütülememesi. Bu konudaki eşitsizlikle ilgili en çarpıcı örneklerden biriyle Hatay'ın depremden ciddi anlamda etkilenen ilçeleri olan Kırıkhan ve Samandağ'da karşılaştık. Bu iki ilçe arasındaki fark, çadır konusundaki eşitsiz dağılımın işleyişi hakkında da önemli ipuçları veriyor. Samandağ'da depremzedelerin çadıra ulaşamadığı, özellikle 20 Şubat 2023 tarihli Hatay depreminden sonra barınma ihtiyacının iyice ciddileştiği ve depremin üçüncü haftasında bile çadır ihtiyaçlarının devam ettiğini gözlemledik. Halbuki, yine aynı ile bağlı Kırıkhan ilçesinde hem şehir merkezinde çadır kentlerin kurulduğunu hem de şehir dışındaki mera alanlarında konteyner kent çalışmalarının epey ilerlemiş olduğunu gördük. Buradaki en önemli farklardan biri bu acil müdahale çalışmalarını üstlenen aktörlerle ilgili: Samandağ'da koordinasyon ve insani yardım çabaları devlet dışı dayanışmayla sürdürülürken, Kırıkhan'da devlet tüm imkanlarını şehre gönderebilmiş. İhtiyaçların kapsamı ve muazzamlığı düşünüldüğünde, Samandağ'da belediyeler, siyasi partiler, STÖ'ler ve gönüllüler tarafından yürütülen koordinasyon çalışmalarının devlet imkanlarıyla kıyaslanamayacağı açık.

Barınma başta olmak üzere yaşanan pek çok soruna acil kamusal çözümlerin bulunamadığı durumlarda, depremzedeler kendi sorunlarını, kendi kaynaklarını kullanarak çözmek zorunda kalıyorlar. Örneğin Pazarcık gibi geçtiğimiz 50 yılda hem Avrupa'ya yoğun emek göçü vermiş, hem de özellikle 1978 Maraş Katliamı ve 1980 darbesi sonrasında Kürt-Alevi nüfustan ilticanın yoğun olduğu bir ilçede, Belçika'dan, Almanya'dan, İsviçre'den organize olan yardımların yoğun olarak geldiğini gördük. Deprem haberini aldıktan sonra, Avrupa'da yaşadıkları ülkelerde topladıkları yardımları Türkiye'ye getiren kimi kişilerle de tanıştık. Deprem sonrası ulus ötesi ağların Pazarcık, Elbistan gibi dışarıya yoğun göç vermiş yerlerde devreye girdiğini, Türkiye diasporasının da sivil dayanışmanın bir biçimi olarak süreçte aktif rol aldığını belirtmek gerekiyor.

Ancak, burada hatırlanması gereken: bu türden çözümler insanların topluluk aidiyetleri, sınıfsal konumları, akraba ve aile bağları, kamu veya sivil toplum tarafından koordine edilen insani yardım koordinasyonuna erişebilmeleri gibi etkenler tarafından belirleniyor. Bu yüzden de normal şartlar altında bile toplumda dışlanmayla karşılaşan ve bu kaynaklardan yoksun kalan ve/veya bırakılan LGBTİ+'lar, etnik gruplar, farklı din ve mezhebe mensup kişiler, göçmen ve mülteciler, engelliler, yalnız kadınlar gibi farklı grupların barınma ve yerinden edilme krizinden çok daha derinden etkilendikleri de biliniyor.[20] Üstelik toplumdaki ve siyasal söylemdeki mevcut ayrımcılıkların bu tür kriz anlarında kristalleştigi ve akutlaştığına dair uyarılar çeşitli insan hakları örgütleri tarafından da sıkça dile getirildi.[21] Bu bölümde deprem sonrası barınmaya dair yazılacak kısa durum tespiti kapsamında, bu grupların özgül durumlarını ele alamıyor. Ancak daha sonraki uzmanlaşmış ve odaklı araştırmalarda farklı grupların maruz kaldıkları insan hakları ihlallerinin ve kendilerine sağlanan/sağlanmayan devlet korumasının tartışılması acil bir ihtiyaç olarak sivil toplumun önünde duruyor.

Burada bu türden eşitsiz dağılım ve ayrımcılıklara dair bölgedeki genel algıya dair son bir not daha düşmek gerekiyor. İl ve ilçe fark etmeksizin hemen hemen her ziyaret ettiğimiz yerde ilk üç gün arama-kurtarma da dahil hiçbir acil ihtiyaca erişilemediğini duyduk. Herkes kendi mahallesinin, köyünün unutulduğunu ve yardımların başka gruplara yönlendirildiğini düşünüyordu. Edindiğimiz izlenimler, ilk günlerde vatandaş-göçmen ayrımı yapılmaksızın kimsenin afet yardımlarına ulaşamadığını gösteriyor. Ancak yardım dağıtma ve arama kurtarma çalışmalarını başlandıktan sonra ayrımcılıkların devam ettiğini dillendiren görüşmeler de oldu. Özellikle acil yardımlara erişim konusunda sıkıntı yaşanan yerlerde görüştüğümüz kişiler bu ayrımcılıkları çoğunluğa mensup olmamakla ya da iktidara yakın olmamakla açıklama yoluna gidiyorlardı. Kısacası saha ziyaretimiz sırasında, Türkiye'de süregelen ve son yıllarda derinleştirilen siyasal çatlakların söylemsel düzeyde de belirginleştiğini; böyle durumlarda, insanların kendi sosyal ağlarını ve dayanışma mekanizmalarını kurma çabasına girdiğini gözlemledik.

Yardımların dağıtımında dışlamaya ve ayrımcılığa maruz kaldığı sahada ve farklı raporlarda defaatle belirtilen gruplar arasında en öne çıkan grup bölgedeki göçmen ve mülteciler. Bundan sonraki bölümde, bölgede göçmen ve mültecilerin karşılaştıkları sorunları tartışacağız.

[20] Bu konudaki farklı değerlendirmeler için bkz. Emek Erez. 17 Şubat 2023. "Domlar, Abdallar, Mülteciler: Yaşam artık daha zor." Kısa Dalga. Şu adresten erişilebilir: https://kisadalga.net/haber/detay/domlar-abdallar-multeciler-yasam-artik-daha-zor_57248

[21] Türkiye ve Suriye'de yaşanan depremlerin hak odaklı bir değerlendirmesi için bkz. Uluslararası Af Örgütü. 23 Şubat 2023. "Türkiye/Suriye: Şubat Depremleri Hakkında İnsan Hakları Odaklı bir Değerlendirme". Şu adresten erişilebilir: <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiyesuriye-6-subat-depremleri-hakkinda-insan-haklari-odakli-bir-degerlendirme>

Deprem Bölgesinde Göçmen ve Mülteciler

Raporun giriş bölümünde de değinildiği gibi, deprem bölgesi kapsamına alınmış on il, aynı zamanda Suriyeli mültecilerin de yoğun olarak yaşadığı bir bölge. Depremi en çok hissedildiği alanlar, Suriye sınırına coğrafi yakınlığı sebebiyle, 2011 sonrası Türkiye'ye gelen Suriyelilerin ilk ulaştıkları bölge oldu. Bölgedeki çalışma ve yaşama imkanlarına bağlı olarak pek çok Suriyeli bu bölgede yaşıyordu. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, resmî rakamlara göre, bölgede Geçici Koruma Statüsüyle (GKS) bulunan Suriyeli nüfusu 1.738.035[22] ve Türkiye'de yaşayan GKS sahibi Suriyelilerin neredeyse yarısını oluşturuyor. GKS sahibi Suriyelilerin bölge nüfusuna oranı ise yaklaşık %12,4. Ayrıca ikamet izniyle bölgede yaşayan yabancıların sayısının 33.159 olduğu bildiriliyor.[23] Bu rakamlara göre, depremden etkilenen illerde yaşayan göçmen ve mültecilerin sayısı en az 1.771.194.

Deprem sonucu binlerce Suriyeli mülteci hayatını kaybetti[24], daha fazlası yaralandı ve evini kaybetti. Mülteciler de deprem bölgesinde herkesin karşı karşıya kaldığı sorunları yaşıyor. Bütün bunların üstüne, başka sorunlarla da mücadele etmek zorunda kalıyorlar.

Mültecilerle ilgili ölüm ve yaralanma sayıları konusunda belirsizlik devam ediyor. Arama kurtarma faaliyetlerinde görev almış kişiler, mültecilerin şehirdeki toplumsal ağların ve komşuluk ağlarının dışında kaldığını bu yüzden de yıkım olan yerlerde enkaz altında kalan mülteciler hakkında da çevreden, komşulardan bir bilgi edinemediklerini belirttiler. Ayrıca, farklı illerde görüştüğümüz ve göç alanında çalışan bazı sivil toplum kuruluşları, hayatını kaybeden, bölgeden ayrılan, çadır kentlere yerleşen ya da Suriye'ye geri dönen Suriyelilere dair kesin bilgilerinin olmadığını, daha öncesinde destek verdikleri Suriyeli ailelere şu an ulaşamadıklarını belirttiler. Muhtarlıkların, İl Göç İdarelerinin ve diğer ilgili kamu kurumlarının da bu sayılardan haberdar olmadıklarını, kimlik tespit süreçlerinin depremin ancak üçüncü haftasında başlayabildiğini ifade ettiler.

[22] Sağıroğlu v.d. 2023., p.III.

[23] A.g.k.

[24] 4 Mart 2023 tarihinde Süleyman Soylu tarafından yapılan açıklamalarda, depremde ölen Suriyeli mülteci sayısının 4 bin 267 olduğu açıklandı. Bkz. <https://gazetekarınca.com/soylu-acikladi-depremden-can-kaybi-45-bin-968e-yukseldi/>. Ancak, 15 Şubat 2023 tarihinde yapılan bir başka habere göre, Taha El Gazi ölen Suriyeli mülteci sayısının 6100 olduğunu açıklamıştı. İlgili haber için bkz. <https://www.gazeteduvar.com.tr/depremdesimdiye-kadar-6100-suriyeli-siginmaci-hayatini-kaybetti-haber-1603741>. Sayılar konusundaki belirsizlik devam ediyor.

GAR olarak daha önce yazdığımız durum tespit raporunda ve başka yazılarda belirttiğimiz üzere, mülteci ve göçmenlerin de afetten doğrudan etkilendiklerinin akılda tutulması gerekiyor. İnsan hakları ve insani yardım ilkeleri gereği, deprem sonrası afet müdahalesinde “yabancı uyruklu” ya da “mülteci” olarak değil, birer afetzede olarak görülmeleri gereken Suriyelilerin, bu süreçte çok katmanlı ayrımcılıklara ve nefret söylemine, bazı durumlarda ise fiziksel şiddete, lince ve işkenceye maruz kaldıklarını üzülmeye sebep olduk. Bu tavrın son birkaç yılda Suriyelilere yönelik artan nefret söyleminin karşılık bulduğu toplumsal gruplarla sınırlı olmadığını belirtmek gerekiyor. Özellikle göçmen karşıtlığıyla bilinen Zafer Partisi’nin öncülük ettiği nefret söylemi ve saldırı girişimleri, mültecileri hedef göstererek ve mevcut gerilimleri artırarak daha da güvensiz bir afet sonrası ortam yarattı.[25]

Kolluk kuvvetlerinin ve devlet kurumlarının da benzer ayrımcı pratiklere başvurduğu ya da bu tür eylemleri hoş gördüğüne dair bilgiler ilgili haber ve raporlarda yer buldu.[26] Dahası, mevcut ayrımcılık pratiklerinin uzun zamandır farkında olan mültecilerin de hem arama kurtarma sırasında hem de sonrasındaki insani yardım faaliyetleri sırasında sessiz kalmayı tercih edebildiği de kaydedildi.[27] Aşağıda, ilk olarak deprem sonrasında göçmen ve mültecilerin hem hukuki statü hem de toplumsal bir grup olarak diğer depremzedelerden nasıl ayrıştırıldığını aktaracağız. Sonrasında ise, Suriyelilerin bu koşullar karşısında bulabildikleri çözümleri, sivil toplumun kurabildiği dayanışma biçimlerini ve bundan sonra devam edeceğini öngördüğümüz belirsizlikleri ele alacağız.

Yol İzin Belgeleri, İkincil Göç ve Belirsizlik

Devlet kurumlarının koordinasyon eksikliği deprem sonrası tanımlayan temel özelliklerden biri olsa da, Göç İdaresi Başkanlığı (GİB), diğer devlet kurumlarına kıyasla, göçmen ve mültecilerin durumunun belirlenmesinde görece hızlı davranabildi ve depremzede sığınmacıların yol izin belgesi olmaksızın başka illere gitmesine izin veren bir yazı yayımladı. Ancak GİB’in deprem sonrasında hızlı karar alma kapasitesi, depremzede göçmen ve mültecilerin sahip olduğu hakların savunulmasına, sorunlarının çözülmesine ya da toplumsal çatışmanın yatıştırılmasına değil, belirsizliklerin daha da artmasına sebep olmuş görünüyor.

7 Şubat 2023 tarihinde, yani ilk depremin hemen ertesi gününde, GİB bir genelge yayımlayarak, “depremin etkilediği on ildeki uluslararası koruma ve geçici koruma statü sahiplerinin il dışına seyahat etme sınırlılıklarının kaldırdığı ve yol izin belgesi alma şartının iptal edildiği, gittikleri illerde il göç müdürlüklerine başvurarak 90 gün süreyle kalmalarına imkân tanındığı”nı duyurdu.[28] Bu genelgede, İstanbul, ülke içi dolaşım iznine dahil edilmeyerek kayda kapalı il olmaya devam etti. Uygulamada ise, Göç İdaresi Başkanlığı depremden etkilenen mültecilerin akrabalarının bulunduğu

[25] Bu konudaki daha uzun bir tartışma için bkz. Fırat Çoban. 13 Şubat 2023. “AKP’nin gizli AFAD’ı: Zafer Partisi”. *Gazete Duvar*. Şu adresten erişilebilir: <https://www.gazeteduvar.com.tr/akpnin-gizli-afadi-zafer-partisi-haber-1603429>

[26] Bu konudaki basın açıklamaları ve suç duyuruları hakkında daha ayrıntılı bilgi için, bkz. “Avukatlar deprem bölgesinde işkence iddialarıyla ilgili harekete geçti: Ümit Özdağ için suç duyurusu”. 13 Şubat 2023. *Yeşil Gazete*. Şu adresten erişilebilir: <https://yesilgazete.org/avukatlar-deprem-bolgesinde-iskence-iddialariyla-ilmli-harekete-gecti-umit-ozdag-icin-suc-duyurusu/>

[27] Serkan Turgut. 1 Mart 2023. “Felaketin ortasında yeni arayışlar: Hatay-Samandağ deprem notları”. *Gazete Duvar*. Şu adresten erişilebilir: <https://www.gazeteduvar.com.tr/felaketin-ortasinda-yeni-arayislar-hatay-samandag-deprem-notlari-haber-1606020>

[28] Sağıroğlu v.d. 2023. s.12.

ve/veya barınma öncelikli olmak üzere temel ihtiyaçlarının kendilerinin karşılayabilecekleri illere gitmelerini önerdi.[29] Gidecekleri illerde barınma imkanı bulunmayan kişilerin deprem bölgesinden ayrılmaması gerektiği yönünde bir bilgilendirme yapıldı. GİB daha sonra yaptığı duyurularında, deprem bölgesi dışında kamu kurum ve kuruluşlarının sağladığı konaklama imkanlarından ve diğer yardımlardan mültecilerin yararlanamayacağını belirterek, sivil toplum örgütlerinin de mültecilere konaklama ve barınma desteği vermesine izin verilmeyeceğini duyurdu.[30] 10 Şubat 2023 tarihinde ise, THY'nin deprem bölgesinden yaptığı havayolu tahliyelerine mültecilerin alınmayacağı ilan edildi. 13 Şubat 2023 tarihinde GİB tarafından yayınlanan bir başka yazıda, seyahat izin belgeleri konusunda yeni bir düzenleme getirildi. Bu yazıyla, seyahat izin belgesi 60 güne indirildi ve afet bölgesi ilan edilen 10 il, mülteciler için iki ayrı bölge olarak yeniden tasniflendi. Alınan karar şu şekilde:

“Kahramanmaraş, Hatay, Gaziantep, Adıyaman ve Malatya illerinde ikamet eden yabancıların ortaya çıkan barınma ihtiyacından dolayı bahsi geçen 5 il dışında kalan tüm illere yol izni belgesi olmaksızın seyahatlerine izin verilmesi ve gittikleri ilde bulunan il göç idaresi müdürlüklerinde kendilerine 60 gün süreyle yol izin belgesi düzenlenmesi

Adana, Osmaniye, Şanlıurfa, Kilis ve Diyarbakır illerinde ise yabancıların deprem kaynaklı barınma ihtiyacından dolayı seyahatlerinde izin belgesi başvurusunda bulunması gerekmekte olup yol izin belgesi başvurularının barınma imkânlarının olup olmadığı (ikamet ettiği binaların hasar durumu gözetilerek) ve mağduriyet durumu (afet kaynaklı tedavi ihtiyacı vb.) dikkate alınarak kayda kapalı iller de dâhil olmak üzere birinci maddede yer alan 5 il hariç tüm iller için değerlendirilmesi ve deprem dışı nedenlerle olan taleplerinde ise rutin işleyişin devam etmesi”.[3]

Bu genelgelerin uygulanması konusunda belirsizlikler devam ediyor. Örneğin bütün yasal adımları izleyip başka bir şehirde 60 günlük seyahat izin belgesi almış bir kişinin bile, bu 60 günlük süreçten sonra kayıtlı olduğu bölgeye nasıl döneceği, döndüğünde o kişiyi ve ailesini barınma başta olmak üzere nasıl koşulların beklediği, döndüğü takdirde geçim kaynaklarına erişip erişemeyeceği bilinmiyor. Başka bir genelgeyle bu süreler uzatılmazsa, 60 günün sonunda dönüşlerin ne şekilde organize edileceği ve dönmeyi tercih eden kişilerin yeni bir kayıtsızlığa düşme riskiyle karşılaşp karşılaşmayacağı da önemli soru işaretleri. Dahası, bu 60 günlük süreçte başka illere giden kişilerin gittikleri yerlerde eğitim ve sağlık gibi Geçici Koruma Yönetmeliği altında tanınan hak ve hizmetlerden faydalanıp faydalanamayacakları da belli değil. Seyahat izin belgelerinin geri getirildiği Adana, Osmaniye, Şanlıurfa, Kilis ve Diyarbakır illerinde ise, depremde mültecilerin evlerinin hasar tespitinin nasıl yapılacağı, bu konuda herhangi bir barınma desteği alıp almayacakları ve ihtiyaç duyacakları belgeler konusundaki belirsizlik de devam ediyor. Bir kez daha zorla yerlerinden edilmiş mültecilerden, yaşadıkları afetin ve yıkımın yanı sıra, kendi ihtiyaçlarını kendilerinin karşılaması ve Türkiye’de kalışlarını etkileyebilecek önemdeki konularda yaşadıkları belirsizliği çözmeleri bekleniyor.

İzleme çalışması sırasında görüştüğümüz bir avukat, GİB’in seyahat izin belgesi alma zorunluluğunun bölgeden çıkışlarda askıya alınması hakkındaki kararını değerlendirirken, deprem sonrası mülteci ve göçmenlerin bölgeden çıkışlarının kontrol edilemeyeceğini, bu genelgenin

[29] Mülteci-Der. 13 Şubat 2023.

[30] A.g.k.

[31] Ankara Deprem Dayanışma Platformu Mülteci Komisyonu Depremden Etkilenen Mültecilerin Hukuki Durumu ve Haklarına Dair Bilgi Notu. 27 Şubat 2023.

kontrol kaybının üstünün örtülmesi amacı güden bir önlem olarak gördüğünü belirtti. Gerçekten de deprem bölgesinden ayrılmayı seçen mülteci ve göçmenlerin sayılarını bilmiyoruz. Ancak, GİB'in kararlarının başka ciddi etkileri de oldu: mülteci ve göçmenler gittikleri yerlerde ayrımcılığa uğradılar ve sonrası için daha fazla belirsizlikle karşı karşıya kaldılar.

Depremi ilk haftasında ilan edilen ve halen yürürlükte olan bu "paralel mevzuat", insani krizlerde ve insani yardım faaliyetlerinde uyulması gereken "ayrım gözetmeme" ve "tarafsızlık" ilkesinin afet yönetiminde gözetilmediğini gösteriyor. Mülteci-Der'in 13 Şubat 2023 tarihinde yayınladığı basın açıklamasında bu iki ilke şu şekilde ifade ediliyor: "Ayrım gözetmeme ilkesine göre, insani yardımın sadece ihtiyaç temelinde sağlanması, en acil kriz durumlarına öncelik verilmesi, milliyet, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, dini inanış, sınıf veya politik görüş temelinde ayrımcılık yapılmaması gerekir. Tarafsızlık ilkesi ise, insani yardım aktörlerinin çalışmalarında taraf tutmaması veya politik, ırksal, dini veya ideolojik tartışmalara girmemesini gerektirir." [32]

Göçmen ve mültecilerin kamu kurumlarının ve STÖ'lerin verdiği desteklerden faydalanamayacağı resmen açıklandıktan sonra, deprem bölgesi dışındaki bölgelerde de mülteciler barınma desteklerinden faydalanamadı. Bu kişiler aile ve akraba ağlarının yanı sıra Türkiye genelinde yaygın mülteci ağlarından faydalanarak buldukları şehirlerde karşılaştıkları sorunları çözmeye çalıştılar. Aile ve akrabalar dışında, göçmen ağları, sivil dayanışma platformları ve göç alanında çalışan sivil toplum örgütleri bazı dayanışma pratikleri örgütlemeye çalıştılar. Yine de bu çözümlerin ihtiyaçlar karşısında yetersiz kaldığını söylemek mümkün.

Depremde Suriyelilerin ikincil göç deneyiminin en yoğun yaşandığı yerlerden biri Mersin. Özellikle İslahiye, Antakya, Kırıkhan, Gaziantep ve Nurdağı'ndan çıkan Suriyelilerin Mersin'e ulaştığı düşünülüyor. Bu kentteki göç ve iltica alanında çalışan sivil toplum çalışanları yaklaşık 50.000-60.000 Suriyelinin Mersin'e geldiğini tahmin ediyorlar. Suriyeli depremde sığınmacıların Mersin'de ciddi sıkıntılarla karşılaştığını, çok kötü koşullarda yaşamak zorunda kaldıklarını ve halen kendileri için güvenli bir alan bulamadıklarını ifade ediyorlar. Mersin Büyükşehir Belediyesi'nin Mersin'e gelen depremedeler için sunduğu desteklerin de sadece vatandaşlara verildiği, mültecilerin bu hizmetlerden yararlanmadığı ifade edildi. Kısacası, Mersin'de mültecilerin acil yardımlara dahil edilmediği ve temel ihtiyaçlarını kendi başlarına karşılamak zorunda kaldıkları görüldü. Mülteciler için acil yardımları organize etmek için çaba harcayan sivil toplum örgütleri ise, mevcut ihtiyaçların onların kapasitesini aştığını belirttiler. Devletin ve belediyenin görmezden geldiği Suriyeli sığınmacılar için Mersin'de az sayıda STK ile bazı Suriyeli iş insanları yardım amaçlı çalışmalar yürüterek, ikinci kere zorunlu göç yaşayan Suriyelilerin barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçlarını gidermeye çalışıyorlar.

Geri dönüşler ve güvensizlik

Deprem bölgesinden ayrılan bazı Suriyeli mültecilerin de Suriye'ye gittikleri biliniyor. Depremi ikinci haftası ilan edilen bir resmî yazıya göre, depremden etkilenen illerde kayıtlı Suriyelilere en az bir, en fazla altı aylık süreyle Suriye'ye dönme izni verildi. [33]

[32] A.g.k.

[33] Euronews. 17 Şubat 2023. "Türkiye'de depremden etkilenen Suriyelilerin bir kısmı ülkelerine geri dönüyor.". Şu adresten erişilebilir: <https://tr.euronews.com/2023/02/17/turkiyede-depremden-etkilenen-suriyelilerin-bir-kismi-ulkelerine-geri-donuyor>

Resmî makamlar, 28 Şubat 2023 itibariyle Suriye'ye geri dönen kişi sayısının 40.000'i aştığını belirttiler.[34] Görüşmelerden edindiğimiz bilgilere göre, Suriye'ye dönen kişilerin bir kısmı kesin dönüş yapmış olabilir. Özellikle yakınlarını ve evlerini kaybeden ve Suriye'de kırsal bölgede evleri olan kişilerin Suriye'de kalmaya karar verebileceği düşünülüyor. Türkiye'ye geri dönmesi beklenen kişilerin ise Suriye'ye gitme sebepleri arasında Suriye'de de yaşanan deprem sonrası yakınlarının yanına gitme ve cenazelerini memleketlerinde defnetme isteği sayıldı.

Ancak geri dönüşlerin nasıl organize edileceği konusunda hakim olan belirsizlik havası Suriyeliler arasında kaygıya neden oluyor. Türkiye'ye dönmek isteyen kişilerin en fazla altı ay içinde Türkiye'ye dönmesine izin verileceği söylene de, görüştüğümüz kişiler, Suriyelilerin bu konuda kendilerini güvende hissetmediklerini, özellikle de seçimler yaklaşırken geri dönüşlerine izin verilmemesinden endişe duyduklarını belirttiler. Bu kaygıyı yaşayan bazı Suriyelilerin, cenazelerini Suriye'ye defnetmek üzere sınır kapısından akrabalarına emanet ettikleri ve kendilerinin sınırı geçmediği de ifade edildi.

Bölgede Kalanlar, Dışlanma ve Ayrımcılık

Bölgeden ayrılanların karşılaştıkları sorunların yanı sıra, deprem bölgesinde kalmaya devam eden Suriyelilerin de ciddi hak ihlalleriyle karşılaştığını gözlemledik. Bunlardan en yakıcısı birden çok yerinden edilme olarak adlandırılabilir. Hali hazırda savaş sebebiyle yerinden edilmiş ve Türkiye'de yeni bir hayat kurma konusunda pek çok problemle karşı karşıya kalmış kişilerin depremle birlikte bir kez daha evlerinden ve yerlerinden edildiklerine tanık olduk.[35] Bu durum Suriyeliler için tekerrür eden ve müdahale edilmeyen bir travmaya dönüşmüş durumda. Suriyelilerin deprem sonrasında çadır kentlerden, mahallelerden, Geçici Barınma Merkezlerinden ve kimi zaman devletin yerleştirdiği yerlerden bile[376] tekrar tekrar çıkarıldıklarını gördük. Bazı Geçici Barınma Merkezlerinin Türkiye vatandaşlarının kalabilmesi için boşaltıldığı yönünde haberler mevcut. Bazı görüşmelerde ise, Suriyelilerin otobüslere bindirildiği, nereye götürüleceklerinin kendilerine söylenmediği ve neredeyse 24 saat boyunca ihtiyaçlarını karşılayamadan otobüslerde tutuldukları ifade edildi. 8 Mart 2023 tarihli bir habere göre, haklarında şikayetçi olunan bir grup Suriyeli aile Elbistan'daki çadır kentten kolluk tarafından zorla çıkarıldı.[37]

Biz de saha ziyaretimiz sırasında çoklu yerinden edilme deneyimine dair benzer ifadelerle karşılaştık. Örneğin Kırıkhan'da bir çadır kentte yaşayan Türkiyeli aile, çadır kent genelinde hijyen koşullarına uymadıkları gerekçesiyle şikâyet edilen Suriyelilerin çadır kentten çıkarılıp başka yerlere götürüldüklerini anlattı. Bu türden bir şikâyet mekanizmasının nasıl işlediğine dair pek bilgi edinemesek de, görüştüğümüz kamu görevlilerinin kamu huzurunu ve düzenini korumak adına mekânsal ayrıştırma pratiğini savunduklarını duyduk. Örneğin Kahramanmaraş'ta bir kamu görevlisi, bu ayrıştırmanın deprem sonrası toplumdaki "hassasiyetlere dikkat etmek" gerektiği için yapıldığını ifade etti. Dolayısıyla, mekânsal ayrıştırmanın, hatta Suriyelilerin kolluk eşliğinde zorla çıkarılması

[34] VoA. 28 Şubat 2023. "Türkiye'de Yaşayan 40.000 Suriyeli Ülkelerine Döndü." Şu adresten erişilebilir: <https://www.voaturkce.com/a/turkiye-de-yasayan-40-bin-suriyeli-ulkelerine-dondu-/6982230.html>

[35] Burcu Karakaş. 25 Şubat 2023. "Halep'ten sonra Hatay'da da evimiz yıkıldı." Deutsche Welle. Şu adresten erişilebilir: <https://www.inspiredminds.de/tr/halepten-sonra-hatayda-da-evimiz-yikildi/a-64812482>

[36] Mersin'de yaşanan KYK krizi bunun bir örneği olarak görülebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebru Uzpeder. 10 Şubat 2023. "Mültecileri hem deprem hem nefret vurdu." Gazete Karınca. Şu adresten erişilebilir: <https://gazetekarınca.com/multecileri-hem-deprem-hem-nefret-vurdu/>

[37] Yüsrâ Batıhan. 8 Mart 2023. "Suriyeliler çadır kentten çıkarılıyor." Evrensel. Şu adresten erişilebilir: <https://www.evrensel.net/haber/484400/suriyeliler-cadir-kentten-cikariliyor>

bihi pratiklerin, adı konulmamakla birlikte, genel bir dışlama ve görünmezleştirme politikasına işaret ettiğini düşünürüz.

Bu ve benzeri dışlama pratiklerinin bir sonucu olarak, Suriyeli mültecilerin de bu gerilimlerin fazlasıyla farkında olduklarını ve kendilerini bilinçli olarak görünmezleştirmeye çalıştıklarını söylemek mümkün. Yardım talep etmemek, çadır alanlarında çok fazla görünmemek, tanıdıklarının yanında barınmaya çalışmak gibi yöntemler benimsedikleri ifade edildi. Görüşmelerimizde, desteklerden faydalanmak isteyip de faydalanamadıkları durumlarda vazgeçip içe kapandıklarına dair ifadelere de rastladık.

Ne var ki, mekansal ayrışma ve görünmezleş(tir)me pratikleri deprem sonrası hayatın yeniden kurulmasında birlikte yaşama dair ortak tasavvurların da ortadan kaldırılması anlamına geliyor. Bu türden kısa vadeli çözümlerin, uzun vadede daha büyük sorunlar doğurabileceği, hali hazırda yakıcı durumda olan ayrımcılığın toplumun tüm katmanlarında daha da yoğun hissedileceği ve topluluklar arasındaki gerilimin artabileceği göz önünde bulundurulmalı.

Bu türden ayrımcı pratiklerin diğer depremzedeler arasında yaygınlaşması ve olağan kabul edilmesi daha şimdiden görünür durumda. Kırıkhan'da konuştuğumuz Suriyeliler, muhtarlıkta dağıtılan çadırlara erişemediklerini acı içinde anlattılar. Üniversite öğrencisi bir genç, üç gün boyunca yolda yattıklarını, sonrasında pazarda kurdukları tentelerden kendilerine bir çadır yaptıklarını anlattı. Daha sonra muhtara ulaşan 20 kadar çadırın indirilmesine ve taşınmasına yardım ettiklerini, ancak kendileri de çadır istediğinde "bu çadırlar Türk vatandaşları için, yabancılara verilmeyecek" cevabını aldıklarını anlattı. Bu cevabı alanlardan biri de hali hazırda Türkiye vatandaşlığı almış bir Suriyeli idi. Bu da deprem sonrası sertleşen ayrımcılıkların formel bir vatandaş-mülteci ayrımının ötesinde, toplumda algılandığı biçimiyle "Suriyeli" ya da "yabancı" gibi kategoriler üzerinden işlediğini gösteriyor.

Benzer dışlama hikayeleri, saha ziyareti sonrasında görüştüğümüz başka kişilerden de geldi. Vatandaşlık almış olmalarına rağmen deprem bölgesinde gıda yardımlarından faydalanamadıklarını, sonrasında deprem bölgesi dışında başka bir şehre sığındıklarında herhangi bir destek alamadıkları için kiralalarını ödemekte zorlandıklarını, geri dönmeyi düşündüklerini ancak evleri de ağır hasarlı olduğu için büyük bir açmazda olduklarını ifade edenler oldu. Bunlara ek olarak, Kırıkhan'da bulunduğumuz süre boyunca, Suriyelilerin afete rağmen açık olan bir Suriyeli bakkaldan parayla alışveriş yaptıklarını gözlemledik. Deprem bölgesindeki seyahatimiz sırasında neredeyse ilk kez karşılaştığımız para kullanımı, temel ihtiyaçların ücretsiz karşılanmasını sağlayan yardım mekanizmalarının dışında kaldıklarını gösteriyordu.

Dayanışma Pratikleri

Bütün bu sorunlar karşısında, Suriyeli mültecilerle dayanışma içinde olan kişi ve kurumlar da var. Özellikle Suriyeli kanaat önderlerinin, iş insanlarının ve hayırseverlerin Suriyelilere yönelik yardım faaliyetlerinde ön plana çıktıklarını görüyoruz. Suriyeli mültecilere geçici de olsa kalacak yer sağlamak, gıda ve hijyen ürünü desteği vermek gibi faaliyetler yürütüyorlar. Yaptığımız görüşmelerden birinde, Suriyeli derneklerin ve iş insanlarının depremzedelere yardım etmek için organize olmak istediğini, bu türden bir çabanın İl Göç İdaresi tarafından da teşvik edildiğini öğrendik. Ne var ki, aynı görüşmeci valiliğin, bu derneklerin Suriyelilerle çalışmasını engellediğini de belirtti. Herhangi bir şekilde teyit edemediğimiz bu bilgi, Suriyelilere yapılacak yardımlar konusunda hükümet ve mülki idare tarafında da bir belirsizlik olduğunu gösterdi.

Depremden önce de aktif olan Suriyeli dernek ve vakıflar da, deprem sonrası süreçte aktif rol oynuyorlar. Örneğin, Hatay'da sosyal faaliyetler yürüten bir Suriyeli dernek, deprem günü derneği açarak bahçesinde Türkiyeli ve Suriyelilere barınma sağlamış. Dernek bahçesinde konaklayanların battaniye gibi ihtiyaçlarını karşılamış ve İstanbul'dan giden ünlü bir lokantanın sahibiyle birlikte dernek ofisi içinde bir mutfak kurarak yemek dağıtılmasını sağlamış. Dernek daha sonraki günlerde faaliyetlerini Suriyelilerin bölgeden ücretsiz tahliye edilmesine yönlendirmiş. Kayıt aldıkları Suriyelilerin istedikleri illere güvenli bir şekilde ulaşabilmeleri için otobüs tutarak ulaşım masraflarını karşılamış.

Yine benzer biçimde Kahramanmaraş'ta Suriyelilerin kurduğu bir derneğin çalışanları, kendilerinin de depremde olduklarını, evlerinin hasar aldığını ancak yine de ilk günden itibaren her türlü acil durum çalışmasına katıldıklarını aktardı. Daha öncesinde Kahramanmaraş'ta Suriyeli yetim çocuklara psikososyal destek veren dernek, deprem sonrasında hızla insani yardım organizasyonuna katılarak gelen yardımları vatandaş-mülteci ayrımı yapmaksızın tüm ihtiyaç sahiplerine ulaştırmaya başlamış. Derneğin koordinasyon çadırına uğradığımız sırada çevrede bulunan Türkiyelilerin de derneği övdüklerine ve yaptıkları işten duydukları memnuniyeti ifade ettiklerine tanık olduk. Suriyeli derneklerin, deprem sonrası acil yardımların dağıtımında sadece Suriyelileri gözetmediği, tüm ihtiyaç sahiplerine destek olmak için çalıştığı sık sık vurgulandı. Kuşkusuz bu, insani yardım ilkelerine uymak olarak değerlendirilebilir. Ancak bunun aynı zamanda bir strateji olabileceğinin de not edilmesi gerekiyor. Uzun yıllardır insani yardım alanında çalışan ve son 10 yıldır da Suriyelilerle çalışan bir yerli sivil toplum örgütü çalışanına mültecilere yönelik yardımları sordüğümüzda, yardımların ancak "ihtiyaç sahibi" kategorisi altında ulaştırılabileceğini, şu koşullar altında (artan nefret söylemine ithafen) sadece Suriyelilere yardım yapan herhangi bir kurumun deprem bölgesinde sorun yaşayabileceğini ifade etti.

Bütün bunlar düşünüldüğünde, deprem öncesinde mültecilere yönelik yapılan sosyal uyum ve entegrasyon çalışmalarının, toplum genelinde pek de karşılık bulmadığı, aksine son birkaç yılda çığ gibi büyüyen nefret söyleminin ve "geri göndereceğiz" ifadelerinin daha fazla zemin bulduğu anlaşılıyor. Depremde Türkiye vatandaşlarının da ardından yerinden edilme deneyimi yaşamaları, bir duygu ortaklığı oluşturamamış gibi görünüyor. Konuştuğumuz depremedelerin bir kısmı, yaşadıkları durumun vahametini anlatırken "Suriyeliler gibi olduk," benzeri ifadeler kullandılar. Ancak zorla yerinden edilmenin ne kadar ağır bir travma olduğunu anladıktan ve anlamlandırdıktan sonra bile, Suriyelileri çadır kentlerinde istemediklerini tekrar ettiler. Mevcut politikaların ve politik vaatlerin de toplum içinde ciddi boyutlara varmış ayrışmayı ve kutuplaşmayı gideremediğini, aksine daha da keskinleştirdiğini iddia etmek mümkün. Deprem sonrası onarım ve yeniden inşa sürecinde bir arada yaşamın kurulabilmesi için tüm bu etkenlerin göz önünde bulundurulması gerekiyor.

Bölgede göçmen ve mültecilerle ilgili sorunlar söz konusu olduğunda görmeyi beklediğimiz uluslararası örgütlerinin ise sahada görünür olmadıklarını belirtmek gerekiyor. Kuruluş sebebi itibarıyla mülteci ve göçmenlerin korunmasını sağlamak olan BMMYK ve IOM (Uluslararası Göç Örgütü) gibi uluslararası kuruluşların, deprem bölgesinde herhangi bir varlık gösteremediğini gözlemledik.

Bazı uluslararası sivil toplum örgütleri tabi oldukları mevzuat gereği operasyonlarını deprem bölgesine genişletemediklerini, sadece izinli oldukları illerde faaliyet gösterebildiklerini belirtti. Birleşmiş Milletler kurumları ise tüm kapasiteleriyle AFAD öncülüğündeki koordinasyona katkıda bulunmak üzere çaba sarf ettiklerini beyan ettiler.[38] Dolayısıyla, göçmen ve mültecilere destek verebilecek ve onlar için hak savunuculuğu yapabilecek önemli uluslararası kurumların sahada faaliyet gösterememeleri, depremzede mültecilerin karşı karşıya kaldığı problemler karşısında korumasız kalmaları anlamına geliyor.

[38] UNHCR Türkiye. 7 Şubat 2023. "UNCHR, Türkiye ve Suriye'deki ölümcül depremlerin ardından müdahalede bulunuyor." Şu adresten erişilebilir: <https://www.unhcr.org/tr/38493-unhcr-responds-to-deadly-earthquakes-in-turkiye-and-syria.html>

POLİTİKA ÖNERİLERİ

- Rapor boyunca sık sık dillendirdiğimiz üzere, deprem sonrası afet yönetimi ve koordinasyon çalışmalarında yaşanan sorunlar hala devam ediyor. Bu sorunların bir sebebi, AFAD koordinasyonunun sivil dayanışma girişimlerini merkezileştirme çabası. Ancak sorunların devam ettiği ve sivil dayanışmanın önemi göz önünde bulundurularak, afet yönetimi ve koordinasyonu şeffaf ve katılımcı bir şekilde yeniden planlanmalı ve sivil topluma açık bir hale getirilmeli. Koordinasyon çalışmaları yerel yayılmalı ve yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve yerel halk koordinasyon ve yeniden onarım çalışmalarına dahil edilmeli.
- Afet sonrası insani yardımın ne kadar süre devam edeceği belirsizliğini koruyan konulardan biri. Hem bundan sonraki insani yardım süreçleri hem de geçiş süreci etkin bir şekilde planlanmalı ve kamuoyuyla paylaşılarak belirsizlik durumu hafifletilmeli.
- İnsani yardım ayırım gözetmeden ve tarafsız bir şekilde yapılmalı. Kişilerin din, dil, etnik köken, cinsiyet, cinsel yönelim ve hukuki statüsüne bakılmaksızın insani yardımdan eşit şekilde faydalanabilmesi sağlanmalı.
- GKS ve UKS sahibi kişiler tüm depremzedelere sağlanan yardım ve hizmetlerden faydalanabilmeli. Acil insani yardımlar tüm depremzede ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmalı.
- Deprem bölgesinde yerinden edilen milyonlarca insanın barınma ihtiyacı kalıcı, eşitliği gözetilen ve dengeli çözümlerle karşılanmalı.
- Afet bölgesinin onarım ve yeniden inşa faaliyetleri, bölge sakinlerinin ihtiyaçlarını gözeterek şekilde, eşitlikçi ve katılımcı çözümlerle planlanmalı ve yürütülmeli.
- Afet bölgesinden ayrılan kişilerin göç ettikleri bölgelerde yaşayabilecekleri problemler ve temel hak ve hizmetlere erişimi afet yönetiminin bir parçası kabul edilmeli. O kişilerin göç ettikleri yerlerde kalma kararlarına bağlı olarak temel ihtiyaçları gözetilmeli ve karşılanmalı.
- Geri dönmek isteyen kişilerin ne zaman ve hangi koşullarda geri döneceğinin planlanması yapılmalı. Geri dönüşler, depremzedelerde fazladan mağduriyet yaratmamalı ve mümkün olan en kapsayıcı biçimde planlanmalı.
- Bölgeden göç eden ya da bölgede kalmayı tercih eden kişilerin barınma alanlarının yanı sıra geçim kaynaklarını da kaybettiği dikkate alınmalı ve depremzedelerin geçim kaynaklarına yeniden erişimi için gerekli çalışmalar yapılmalı.

- Başta çocuklar olmak üzere, depremzedelerin psikososyal destek ihtiyacı bilimsel, eşitlikçi çözümlerle karşılanmalı ve bölgenin demografik özellikleri gözetilerek çok dilli hizmet ve ücretsiz hizmet sunulmalı. Depremden etkilenen nüfusun büyüklüğü düşünüldüğünde, travma sonrası psikososyal destek ihtiyacının sadece sivil toplum örgütleri veya gönüllü çalışmalar tarafından çözülemeyeceği dikkate alınmalı. Psikososyal destek, kamu aktörleri ve ilgili meslek örgütlerinin işbirliğiyle sağlanmalı.
- Deprem bölgesinde gönüllü olarak çalışan bazı kişi ve kurumların aynı zamanda depremde olduğunun bilinciyle hareket edilmeli ve bu kişilerin en uygun psikososyal desteğe en kısa sürede erişebilmesi sağlanmalı.
- Deprem bölgesine çalışan ya da gönüllü olarak giden kişilerin yaşadıkları ikincil travma göz önünde bulundurulmalı ve bu kişilerin psikososyal desteğe ücretsiz erişimi sağlanmalı.
- Kesişimsel ayrımcılık örüntüleri dikkate alınmalı ve psikososyal destek kişilerin ve toplulukların özgül ihtiyaçlarına göre sunulmalı.
- Deprem bölgesinde mülteci ve göçmenlerin maruz kaldığı ayrımcılığın engellenmesi için yasal süreçler başlatılmalı. Ancak, bu sorunların yalnızca yasal yaptırımlarla çözülemeyeceğini dikkate alarak, toplumsal barış ve bir arada yaşamın tesis edilebilmesi için sosyal, ekonomik ve politik çalışmalar yürütülmeli. Deprem bölgesinde bugüne kadar yürütülen uyum ve entegrasyon çalışmaları, afet sonrası durumu dikkate alarak tüm toplulukların dahil edildiği süreçler olarak yeniden planlanmalı ve hayata geçirilmeli.
- Deprem bölgesinde hakim olan belirsizlik ve geleceği görememe toplumun tüm katmanlarını etkiliyor. Ancak mülteci ve göçmenlerin deprem sonrası yürürlüğü konan mevzuat itibarıyla daha fazla belirsizlikle karşı karşıya kaldığını görüyoruz. Bu belirsizliğin, mültecilerin Türkiye'deki güvenlik hissine zarar verdiği ve toplulukta içine kapanma gibi riskler doğurabileceği dikkate alınmalı. Mültecilerin 60 günlük seyahat yol izinleri bittikten sonra bölgeye dönüşleri etkili bir şekilde planlanmalı ve şeffaf bir şekilde uygulanmalı.
- Suriye'ye giden Geçici Koruma Statüsü sahibi Suriyelilerin Türkiye'ye dönüşlerine izin verilmeli ve dönüş süreçleri deprem bölgesinde yaşanan problemler ve ihtiyaçlar gözetilerek planlanmalı.
- Deprem bölgesine geri dönmek istemeyen mültecilere gittikleri şehirlerde "yeniden kayıt hakkı" tanınmalı. Geçici Koruma ve Uluslararası Koruma Statüsüne sahip kişilerin orta ve uzun vadede düzensizliğe düşme ihtimalleri engellenmeli.